

Руженко Л. М., НУ «ОЮА»

ДЕМОКРАТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу механізмів формування громадської думки у сучасному суспільстві. Визначено, що особливого значення набувають механізми, характерні для демократичної політичної системи та інформаційного суспільства.

Актуальність дослідження феномену громадської думки та механізмів її формування в умовах демократичного політичного режиму обумовлена важливістю громадської думки у взаємодії влади та суспільства, значимістю у процесі державного управління, виборчих кампаніях. Громадська думка виступає в якості дзеркала суспільно-політичних процесів, індикатора сприйняття громадськістю діяльності владних та політичних діячів.

В умовах становлення інформаційного суспільства одним із основних завдань демократичного розвитку стає пошук ефективних механізмів формування громадської думки, які б відповідали вимогам часу та сприяли ефективному політичному діалогу влади та громадянського суспільства. Метою даної статті є визначення та дослідження демократичних механізмів формування громадської думки як складової політичного розвитку.

Феномен громадської думки виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень з позицій політичної науки, соціології, державного управління, психології, комунікативістики, філософії, економічної теорії.

Джерела наукового аналізу громадської думки сягають робіт Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. де Монтеск'є, А. де Токвіля, Г. Гегеля та ін.

Генеza філософського та соціологічного розуміння громадської думки пов'язана із роботами О. Конта, Е. Дюркгейма, Г. Тарда, Ф. Тьоніса, Г. Зімеля, М. Вебера, Г. Лебона, М. Шелера та ін.

Сучасні інтерпретації демократичних механізмів формування громадської думки представлено у роботах Г. Алмонда, У. Бека, П. Бурдьє, Е. Гіденса, Д. Істона, У. Ліпмана, Е. Ноель-Нойман, Ю. Габермаса, К. Гаджієва, С. Кара-Мурзи, О. Тоффлера, С. Гантингтона, Ф. Фукуями, М. Кастельса та ін.

Аналізу громадської думки як важливого фактору сучасної суспільно-політичної дійсності присвячені емпіричні дослідження та теоретичні праці вітчизняних дослідників Є. Головахи, В. Осовського, Н. Паніної, В. Паніотто, В. Полторака, С. Телешуна, О. Бабінової, Т. Бутирської, Л. Городенко, В. Надраги, О. Попроцького, Л. Руїс Мендісабаль, В. Шевченко та інших.

У роботах представників вітчизняної політичної науки наголос робиться на функціональному призначенні громадської думки у забезпеченні сталого розвитку держави та громадянського суспільства, окремо аналізується її роль у виборчих змаганнях та політичних технологіях, діяльності мас-медіа. Цим та іншим аспектам громадської думки присвячено роботи таких авторів, як В. Андрущенко, В. Барков, В. Бебик, В. Горбатенко, В. Журавський, Л. Кормич, О. Картунов, В. Кремень, М. Михальченко, Т. Розова, М. Хилько, М. Калініченко, Я. Легеза, В. Набруско, Г. Почепцов, Ю. Руденко, Ф. Рудич, А. Фартушний, М. Ходаківський, Д. Яковлев та ін.

Виникнення самого терміну «громадська думка» (англ. «public opinion») пов'язується із виникненням парламентської демократії, політичною боротьбою парламентів з абсолютними монархіями у Європі. Громадська думка розумілась як вираження моральної підтримки з боку суспільства дій парламенту, захист суспільством позицій своїх представників у політиці. Період безпосереднього вживання терміну «громадська думка» починається з другої половини XVIII ст., проте феномен громадської думки існував в усіх історичних формах соціальної взаємодії. Громадська думка формувала й утворювала традиції, норми, звичаї, форми заохочення і покарання, взаємодії влади та груп, спільнот, суспільства в цілому.

На думку Танчина І. З. говорити про феномен «громадської думки» в широкому сенсі цього поняття очевидно можна вже з XVIII ст. Хоча і тоді назвати цей феномен «громадською думкою» складно: «Тільки думка «освічених еліт» могла втілюватися в декрети, будучи якщо й не безсумнівною, то хоча б універсальною й над особистісною оскільки заснованою на розумі. Протягом усієї першої чверті XVIII ст. «громадська думка» становить, таким чином, меншою мірою думку публіки (в широкому сенсі, який це слово має сьогодні), а більше «перетворену в публічну» думку соціальної еліти. «Громадська думка» була не думкою народу (більшість якого складалася із неписьменних селян), а диктатом політичних угруповань, які представляли інтереси «освіченої» буржуазії, яка боролася тоді за владу з аристократією. Таким чином, «громадська думка» була чимось на зразок машини ідеологічної війни, яку відродили у XVIII ст.» [18, с. 309].

В індустріальному суспільстві, яке характеризується демократією, ринковою економікою роль громадської думки значно зростає, що пояснюється наступними факторами. По-перше, зростанням можливостей різноманітних суспільних груп («громадськості») впливати на політику, яка проводиться правлячими колами, завдяки таким механізмам, як вибори, референдуми, діяльності груп тиску в парламенті чи уряді, актам громадянської непокори та ін. Саме це можна вважати першими демократичними механізмами формування громадської думки.

По-друге, сучасні демократичні суспільства характеризуються потужним впливом інформаційної сфери на діяльність влади та формування громадської думки. Вони стають своєрідною «четвертою владою» суспільства та володіють засобами формування громадської думки через апеляцію до масової аудиторії, поєднання розважальної та аналітичної інформації, альтернативності та оперативності інформації. Завдяки цьому суспільство має можливість негайно отримувати важливу політичну інформацію про діяльність влади та події, які відбуваються.

У сучасних політичних візіях відсутня єдність відносно розуміння поняття та сутності громадської думки. Так, вона інтерпретується як «форма елементарної колективної поведінки» та «засіб суспільного контролю» (К. Ланг та ін.), «перевага громадян» у взаємодії із владою (Ф. Слокум та ін.), «вірування, настанови та переваги окремої спільноти» (Н. Леткі), відповідні «картини світу», які об'єднують людей (У. Ліпман), «судження громадян» з політичних питань (Дж. Цалер), «згода між представниками однієї людської спільноти у вигляді компромісу в публічній поведінці» (Е. Ноель-Нойман), «беспримусове раціональне узгодження відкрито конкуруючих думок» (Ю. Габермас).

Таким чином, змістовна різноманітність визначень поняття громадської думки обумовлена складністю та неоднозначністю цього суспільно-політичного явища. На думку О. Висоцької можна запропонувати узагальнене визначення: «Громадська думка – це значущі в межах певної соціальної спільноти судження його представників, які, з одного боку, легітимують політику – владні практики в суспільстві, а з іншого – інтегрують цю волю, виступаючи нормативним чинником індивідуальної поведінки громадян» [2].

До основних механізмів формування громадської думки належать сприйняття інформації (через мас-медіа, повсякденне спілкування), формулювання висновків та оцінок щодо наявної інформації, обмін інформацією між індивідами, формування відповідної думки групи

індивідів, обмін інформацією між суспільними групами і формування загальної громадської думки.

На думку В. Осовського головним чинником формування громадської думки виступає «практичний досвід, який у представників старшого й середнього покоління складався під впливом умов «реального соціалізму», що не могло не сформувати орієнтацій на цінності «рівності», особливо у сфері економічній; рівності нехай і бідної, але забезпеченої «батьківським піклуванням» держави. Водночас бачення бажаного майбутнього формувалася під впливом міфів та іміджів суспільства масового споживання» [6, с. 108].

Професор Н. С. Мансуров зазначає, що «в суспільстві існує два джерела, що породжують громадську думку. Перше – це безпосередньо спостереження за оточуючим світом... Друге джерело – засоби масової комунікації. Вони породжують так званий дух часу» [Цит. за: 3, с. 13].

Громадська думка формується під впливом засобів масової інформації, до яких належать аудіовізуальні мас-медіа (телебачення та радіомовлення), друковані видання (преса), а останніми роками, в умовах розвитку інформаційного суспільства істотно зростає вплив мережі Інтернет та особливих форм Інтернет-комунікації (соціальні мережі, блоги, форуми, Twitter, Youtube, електронне листування та ін.).

Саме формування громадської думки за посередництвом мас-медіа належить до основних демократичних механізмів взаємодії влади та суспільства, створює «уявлені спільноти» (Б. Андерсон). Дісно, незважаючи на процес «демасифікації мас-медіа» (О. Тоффлер) аудиторія мас-медіа сягає мільонів громадян, які включені у мережу соціальних та політичних відносин. Саме мас-медіа дозволяють їм встановлювати і підтримувати постійний зв'язок з широким соціальним середовищем, який у мережі Інтернет характеризується інтерактивністю.

Сутність громадської думки у сучасному інформаційному суспільстві визначається такими чинниками, як: – конкретність та прив'язка до певних важливих суспільних подій; – врахуванням особистих та групових інтересів у процесі формування громадської думки; – перетворенням суб'єктивних думок на об'єктивний чинник суспільного розвитку; – регулятивність громадської думки (тобто, це сила, яка регулює політичну поведінку людей та їх практичну діяльність); – актуальність – громадська думка представляє відповідний прояв взаємодії людей, що утворює нову якість і формують погляди відносно сучасної політичної ситуації.

У структурі громадської думки можна виділити такі складові, як раціональна (тобто знання людей про події, факти, явища і процеси, які стали предметом суспільної уваги та інтересу), емоційна (такі масові настрої, соціальні почуття, які виникають з приводу суспільно-політичних подій та фактів).

На думку О. Морщакової «Суб'єктом громадської думки є спільноти різного рівня – від населення всієї планети або окремої держави і аж до окремих спільнот певного міста чи села. Об'єктом громадської думки є конкретні теми, за якими висловлюються або може бути висловлена точка зору індивіда, групи або громадськості про процес і події, що відбуваються в сфері духовного, культурного, політичного та економічного життя суспільства» [2, с. 87].

В залежності від характеру та форм взаємодії влади та суспільства можна виділити наступні функції громадської думки: експресивна, консультативна, директивна. Розглянемо їх більш детально. По-перше, експресивна функція, яка полягає у контролі за діяльністю влади. Громадська думка виражає відповідну позицію по відношенню до політичних фактів і подій, діяльності різних соціальних інститутів та державних діячів. По-друге консультативна функція, громадська думка формулює вимоги та поради щодо механізмів вирішення тих або інших соціально-політичних проблем. Зі свого боку, це вимагає активної та ефективної кооперації владних акторів та інституцій, їх співпраці з громадськістю, коли демократично приймаючи поради вони прийдуть до спільного вирішення проблем. Дослухаючись до цих порад, політичний клас змушений коригувати рішення, методи управління.

І, нарешті, по-третє – директивна функція громадської думки. Вона проявляється в тому, що громадськість виносить рішення по тих або інших проблемам політики, що мають імперативний характер, наприклад, волевиявлення народу під час виборів, референдумів. «Громада в даних ситуаціях не тільки дає мандат довіри тому чи іншому лідеру, але висловлює свою думку. Імперативне волевиявлення займають в політиці вельми значне місце. Громадська думка складається з широко поширеною інформації, як те: думок, суджень, переконань, ідеологій, так само як і з чуток, пліток, помилок» [5, с. 26].

Однією із визначальних тенденцій розвитку сучасного суспільства є різке зростання ролі та значення інформаційних технологій, у яких «об'єктом прямої дії є не сама аудиторія, а комунікатор, повідомлення якого для публіки становить особливий інтерес та важливість. Технологія впливу на публіку ефективна

лише за умови добре розвинутих ЗМІ, здатних доносити «потрібну» інформацію до мільйонів людей. Поруч із загальними прийомами політичного маніпулювання, існують спеціальні, практика яких стає можливою лише в умовах телекомунікації, використовуючи всі переваги можливості використання візуальних та інтерактивних ефектів» [7, с. 129].

Вважається, що система психологічного впливу на процес формування громадської думки охоплює такі методи, як атака, тиск, програмування, маніпулювання. Всі вони належать до одного маніпулятивного арсеналу, а відмінність між ними полягає лише у характері дії: «атака – потужність \ активність; тиск – демонстрація \ інтенсивність; маніпулювання – двозначність \ спритність; програмування – одноманітність \ послідовність. У процесі міжособистісної взаємодії, застосування цих методів можна розглядати як певні фрази процесу маніпулятивного впливу: а) програмування – приховане кодування свідомості для підготовки об'єкта до необхідної маніпулятором дії; б) власне маніпулювання – спроба досягнути бажаного результату шляхом застосування низки прийомів, які вводять в оману, але не належать до силових дій; в) тиск – відверта «демонстрація сили», відкритий шантаж; г) атака – використання всіх наявних ресурсів під час активної маніпулятивної дії» [4, с. 68].

Таким чином, сучасним демократичним механізмом формування громадської думки виступають мас-медіа, які мають такі особливості, як широта охоплення аудиторії, цілеспрямованість та направленість інформаційного впливу на відповідний сегмент аудиторії, швидкість інформаційного впливу, потужність, комунікативність, інтерактивність.

Бібліографічний список

1. Висоцька О. Ю. Громадська думка як об'єкт впливу легітимізаційних технологій [Електронний ресурс] / О. Висоцька // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5 (44). – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=58&c=1234>
2. Морщакова О. Громадська думка у системі інформаційних процесів в Україні / О. Морщакова // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4. – С. 84 – 92.
3. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман. – Пер. с нем. – М. : Прогресс-Академия, 1996. – 352 с.
4. Ничта Н. Функціональна модель протидії психологічному маніпулюванню громадською думкою / Н. Ничта // Політичний менеджмент. – № 4-5 (55-56). – С. 68-74.

5. Ожеван М. Маніпулятивні стратегії / М. Ожеван // Підприємництво в Україні. – 2001. – № 9. – С. 26 – 27.
6. Осовський В. Громадська думка про соціополітичний устрій України / В. Осовський // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 4. – С. 107-124
7. Стефанчук У. Інформаційні технології та їхній вплив на формування громадської думки / У. Стефанчук // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20. – С. 129-133.

Стаття посвячена аналізу механізмів формування общественного мнения в современном обществе. Определено, что особое значение приобретают механизмы, характерные для демократической политической системы и информационного общества.

The article discusses the mechanisms of the formation of public opinion in modern society. Determined that the mechanisms are particularly important characteristic of a democratic political system and information society.

Стаття надійшла до редколегії 29.11.2012

УДК 329.05

Кройтор А. В., НУ «ОЮА»

ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНІ ВІДНОСИНИ У ПРОЦЕСІ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглядається актуальне питання політичної науки – дослідження взаємодії між партійним керівництвом та членами політичної партії в умовах посткомуністичних трансформацій. Проаналізовано історичну генезу внутрішньопартійної взаємодії. Визначено, що внутрішньопартійні відносини виступають важливим чинником демократизації політичної системи.

У процесі становлення демократичного політичного режиму у посттоталітарних суспільствах одним із головних завдань виступає створення та розвиток ефективних інститутів демократії, без яких не може відбуватися розбудова демократичної держави. Враховуючи, що сучасна демократія функціонує переважно у представницькій формі, розвиток таких її інституцій, як партії, парламент, громадянське суспільство, мас-медіа є невід'ємною складовою політичного процесу в перехідних суспільствах.